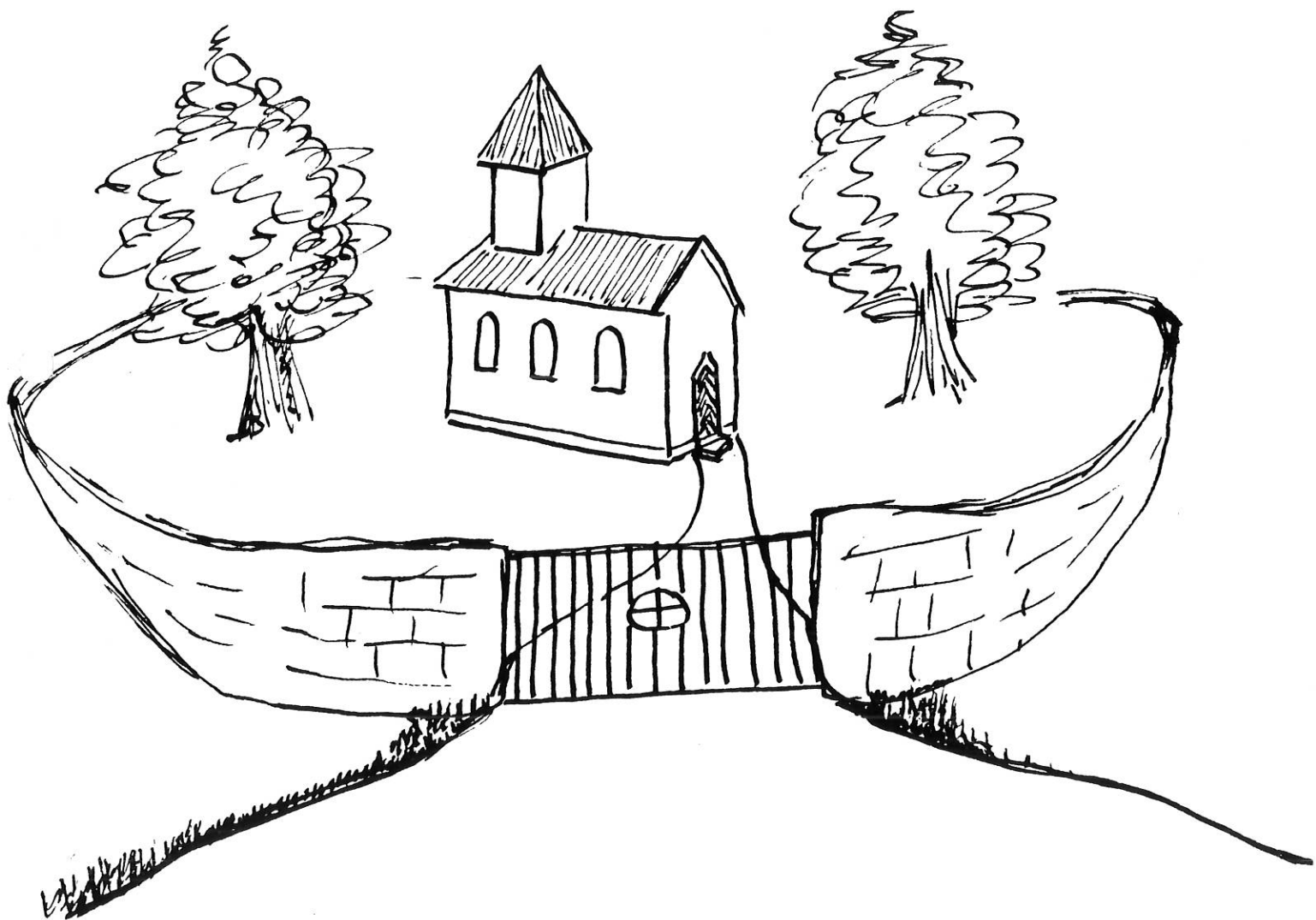

Linköpings universitet
Samhällsvetenskapliga institutionen
Historia 2, vt 1992
Birgitta Plymoth

Går det an?

om
Ogifta mödrar och oäkta barn
i Trehörna socken 1810-1829

Innehållsförteckning

Kap		Sid
I	INLEDNING	1
1.	Syfte	1
2.	Tidigare forskning	2
2.1	Gaunts familjehistoria	2
2.2	Frykmans teorier	4
3.	Hypoteser	6
4.	Källor och metod	7
4.1	Hypotesprövning	9
II	TREHÖRNA SOCKEN	9
1.	Proletarisering i Trehörna	11
1.1	In- och utflyttning	13
2.	Slutsatser	14
III	OÄKTA BARN OCH ANNAN UTOMÄKTENSKAPLIG FRUKTSAMHET I TREHÖRNA	14
1.	Slutsatser	18
IV	MÖDRARNA	19
1.	Kvinnornas bakgrund - föräldrar och födelseort	19
2.	Civilstånd och ålder vid barnens födelse	20
3.	Jämförelse vid olika åldrar	21
4.	Äktenskap	25
5.	Slutsatser	26
V	BARNEN	27
1.	Födelse och överlevnad	27
2.	Barnens tidiga familjeförhållanden	28
3.	Styvfäder - fäder?	30
4.	Omkring 15 år	31
5.	Slutsatser	33
VI	PRÖVNING AV HYPOTESERNA	34
1.	Samband mellan samhällsstruktur och andel oäkta barn	34
2.	Kvinnor och barns ekonomiska och sociala förhållande	35
3.	Samhällets attityder	36
VII	AVSLUTNING	37
	Käll- och litteraturförteckning	
	Bilaga 1	
	Bilaga 2	

I. INLEDNING

Anna Maria Gottfriedsdotter, Stina Månsdotter, Sara Jonsdotter och Cathrina Månsdotter - vad hade de gemensamt? Jo, de levde i Trehörna socken i begynnelsen av förra seklet och födde barn utom äktenskap, så kallad "oäkta barn".

Att föda oäkta barn, var en företeelse som blev allt vanligare i Sverige. Något som sågs ömsom som ett moraliskt och ömsom som ett socialt problem, ibland bådadera.

Uppsatsen handlar om de ogifta mödrarna i Trehörna och deras barn, och i någon mån om det samhälle de levde i. Utifrån kyrkomaterialet blir det en något fyrkantig återgivning av deras livslopp.

Uppsatsen ingår i ett forskningsprojekt vars syfte är att skriva Trehörna sockens "totalhistoria" utifrån det källmaterial som finns tillgängligt.

1. Syfte

Syftet med uppsatsen är

* att kartlägga förekomsten och omfattningen av utomäktenskapligt födda barn i Trehörna socken 1810 - 1829.

* att försöka beskriva det sociala sammanhang de ogifta mödrarna och deras barn befann sig i. För mödrarnas del undersöks den sociala bakgrunden, arbete, om de fick fler barn, civilstånd och äktenskap. De "oäkta" barnen följer jag, där det är möjligt, på motsvarande sätt till cirka 20 års ålder.

Undersökningens resultat prövas mot några hypoteser.

2. Tidigare forskning

För att få in Trehörna i ett sammanhang utnyttjas teorier och resultat om utomäktenskaplig fruktsamhet, vilka presenterats av David Gaunt i "Familjeliv i Norden" och Jonas Frykman i "Sexual intercourse and social norms". Inledningsvis ges en kort sammanfattning av respektive författare, därefter presenteras de valda hypoteserna. Gaunt är mer beskrivande och används därför som referens för den allmänna utvecklingen.

Det finns en rik flora av forskning om de ogifta mödrarna och deras barn ur flera aspekter. Frykman har skrivit en avhandling kallad "Horan i bondesamhället" som behandlar olika samhällens kultur och deras metoder för att upptäcka osedlighet hos framför allt kvinnor samt folkliga föreställningar om vilken skada dessa kvinnor kunde åstadkomma i sin omgivning. Framför allt har dessa skräckskildringar återgivits från södra Sverige, exempelvis Skåne.

2.1 Gaunts familjehistoria

Gaunt skriver familjens historia från medeltid och in i nutid, allt från ekonomiska betingelser för äktenskapsbildning, roller inom familjen, arbetsdelningen, arv- och generationskonflikter, äktenskapshinder, födelsekontroll, äkta och oäkta barn m.m. Här beskrivs hans teorier om utomäktenskaplig fruktsamhet, ursprung och spridning, samhällets normer samt kvinnan och barnets status.

Från slutet av 1500-talet skärpte kyrkan och staten sin övervakning av den enskilde individens liv. Bland annat resulterade detta i en skärpning av de krav man ställde på individens sexualmoral, en ren sexualfientlighet utvecklades. Kyrkoböckerna blev ett effektivt redskap att registrera socknens moral, och prostar och biskopar svarade i sin tur för en övergripande kontroll. Sammanlevande utanför äktenskap tolererades inte, någonting som skapade förvirring hos bondebefolkningen då trolovning var

allmogens definition av äktenskapets början (Gaunt 1983, sid 69 ff).

Ogifta mödrar drabbades av olika slag av skamstraff och behandlades förödmjukande (Gaunt 1983, sid 77). Följden av övervakning och sanktioner blev att antalet barn födda utom äktenskap minskade markant mellan 1670 och 1750. Därefter kan man ånyo spåra en ökning som varade ända in i början av 1900-talet. Ökningen var mest uppenbar i städerna som en följd av urbanisering och industrialisering, då den sociala kontrollen från byn upphörde. Förutom den skillnad som fanns mellan stad och landsbygd i andel oäkta barn, fanns regionala skillnader, där de stratifierade samhällena uppvisade den största andelen oäkta barn. Övriga kännetecken var enligt Gaunt "industriorter, närheten till städer och militära förläggningar, jordbruksbygder med många egendomslösa arbetare" (Gaunt 1983, sid 74).

På 1800-talet menar Gaunt var oäkta barn inte i första hand ett moraliskt problem, utan socknens bekymmer gällde istället den ökande gruppen egendomslösa fattiga och försörjningen av dem. Den ogifta modern löpte en uppenbar risk att få försörjningsproblem, speciellt som hon oftast tillhörde de egendomslösa tjänstehjonerna. Kvinnornas misär visade sig bland annat i att deras barn under tidigt 1800-tal oftare dog i späda ålder än vad övriga barn gjorde. I de fallen då en fader fanns med i bilden och föräldrarna gifte sig efter födseln, omfattades man inte på samma sätt av samhällets "intresse" (Gaunt 1983, sid 80).

Man hittar skillnader i attityder till föräktenskapliga sexuella förbindelser mellan de olika stånden/klasserna. Synen på föräktenskapliga sexuella förbindelser bland de breda skikten var i stora delar av Sverige accepterande. Kvinnorna som födde barn utom äktenskap förblev attraktiva som hustrur. Ett halvvuxet barn representerade ett välkommet arbetskraftstillskott (Gaunt, sid 82ff), en faktor som förändrades längre fram på 1800-talet när folkskolan blev obligatorisk och barnarbete förbjöds.

Prästerna slog vakt om moralen och vakade över det äkten-
skapliga sakramentet, men de kyrkliga sanktionerna ut-
nyttjades i mindre omfattning. Medelklassen omfattade un-
der 1800-talet samma värderingar som prästerna när det
gäller sexuella förbindelser utom och före äktenskap. Även
den äktenskapliga samlevnaden skulle begränsas med enda
syfte att vara barnalstrande. Dubbelmoralen och
prostitutionen i städerna blomstrade.

2.2 Frykmans teorier

I artikeln "Sexual intercourse and social norms" söker
Jonas Frykman besvara frågor kring utomäktenskaplig
fruktsamhet och samhällets värderingar: Vem var den ogifta
modern, vilket samhälle producerade oäkta barn, vilka
möjligheter fanns att undvika ett utomäktenskapligt barn
och utnyttjade man dem? Frykman visar också på hur den
utomäktenskapliga fruktsamheten förändrades över tiden.
Beskrivningen koncentreras på situationen under första
hälften av 1800-talet.

Frykmans forskning i sex socknar i Blekinge ger en teori
om vilket samhälle som gav upphov till de oäkta barnen.
Under första delen av 1800-talet svarade denna bygd för
den högsta utomäktenskapliga fruktsamheten i Sverige
(Frykman 1975, sid 137). Socknarna bestod av jord- och
skogsbygd samt skärgård. Samhällsstrukturen förändrades
delvis under början av 1800-talet, jordägandet koncentre-
rades till större enheter, man började odla nya grödor och
förlängde därmed odlingsssäsongen. Dessa förändringar
medförde i de berörda områdena en ökad proletarisering. I
skärgårdsbygden levde man av både fiske och jordbruk.
Gårdarna hade successivt delats genom arvsskiftet och
egendomarna var betydligt mindre än i jord- och skogsbyg-
den. Men samhället var enligt Frykman homogent i social
mening (Frykman 1975, sid 138).

I storbondeområdet med många tjänstehjon och andra egen-
domslösa föddes många oäkta barn. I det homogena samhället

var den utomäktenskapliga fruktsamheten liten. Den ogifta modern var alltså i de flesta fall piga eller inhysehjon (Frykman 1975, sid 140). Resultaten om vilket landsbygdssamhälle som gav upphov till utomäktenskaplig fruktsamhet, använder Frykman som teori när han vidgar ringarna och tittar på förhållandena i hela landet. Kvarstår dessa samband även för landet i sin helhet? Något fullständigt svar ger Frykman inte, men han ger något parallelllexempel.

Jämförelseområdena är Mälardalen och Småland. Mälardalen representerar det stratifierade storbondesamhället med stor jordlös befolkning och hög andel oäkta barn. Å andra sidan är Småland en region med små jordegendomar, representerar ett homogent samhälle och svarar dessutom upp mot teorin genom att uppvisa en liten andel barn födda utom äktenskap. (Frykman, sid 142)

Låg andel oäkta barn hade Småland, Halland och Bohuslän, där bland annat de kvarlevande kyrkliga traditionerna kan ha sin betydelse. Södra och centrala Norrland uppvisade nästan ingen som helst utomäktenskaplig fruktsamhet under första delen av 1800-talet.

Frykman prövar också om metoder för att undvika graviditet förekom och om aborter gjordes. Han kunde inte påvisa att så var fallet under första delen av 1800-talet. Först under senare delen av 1800-talet gjordes aborter eller abortförsök med bland annat svavel, vilka ofta ledde till tragiska dödsfall.

Vilka värderingar hade samhället gentemot föräktenskapliga förbindelser? Liksom Gaunt konstaterat fanns en skiljelinje mellan präster och allmoge. För bondebefolkningen startade samlivet med trolovningen och ritualer med rötter från medeltiden levde kvar. Man gifte sig då man blev med barn, inte för att man råkade bli det (Frykman 1975, sid 145).

Vem var den ogifta modern? Frykman konstaterar att hon kom från samhällets bottenkikt av egendomslösa tjänstehjon (Frykman 1975, sid 139). Några forskare som han refererar till, menar på att en kvinna som ofta födde flera barn var vad som folkligt kallades "horan". Frykman förmodar att det snarare var en konsekvens av social isolering (Frykman 1975, sid 141).

3. Hypoteser

I avsnittet presenteras de hypoteser som kommer att prövas i undersökningen.

I. Samband mellan samhällsstruktur och andel oäkta barn

I Trehörna socken under perioden 1810 - 1829 förväntar jag mig att finna samband mellan samhällsstruktur och andelen oäkta barn på så sätt att ett stratifierat samhälle ger hög andel.

II. Kvinnorna och barnens ekonomiska och sociala förhållande. Följande påstående prövas. De kvinnor som födde de oäkta barnen tillhörde oftast den egendomslösa, tjänande klassen. Ekonomiskt och socialt var kvinnan och barnet utsatt, vilket kunde visa sig i svårigheter att försörja sitt eller sina barn. Förmodligen var spädbarnsdödligheten större än för inomäktenskapligt födda barn. De proletariserade människorna var betydligt rörligare geografiskt, och de ogifta mödrarna flyttade relativt ofta både inom och över sockengränser.

Frykman beskriver den ogifta mamman som socialt isolerad, medan Gaunt ser henne som varande attraktiv på äktenskapsmarknaden med det eller de halvvuxna barnet/barnen. Jag ansluter mig till Gaunts teori om kvinnornas möjlighet att ingå äktenskap och att hon därigenom blev mindre sårbar ekonomiskt och socialt.

III. Samhällets attityder

Hur de ogifta mödrarna och deras barn bemöttes i samhället, kan bland annat bero på den allmänna

inställningen till föräktenskapliga förbindelser. Om det fanns en acceptans för att inleda det sexuella samlivet vid trolovningen exempelvis. Är så fallet, kan man förvänta sig att finna kvinnor med svikna äktenskapslöften.

4. Källor och metod

Källor till undersökningen är husförhörslängder, födelseböcker, dödböcker, vigselböcker, samt flyttlängder från Trehörna och andra berörda socknar.

Efter närmare bekantskap med kyrkoarkivalierna från Trehörna för undersökningsperioden, kan konstateras att materialet i vissa delar brister i kvalitet. Detta berör självklart undersökningen, men påverkar också statistik som lämnats till tabellverket av typen ståndstabeller och liknande. Jag kommer att beröra det längre fram i uppsatsen. Genom att beskriva arbetsgången vill jag belysa en del av bristerna.

Inledningsvis plockades ur födelseböckerna ut alla barn som var födda utom äktenskap. Detta föranledde inget större problem, eftersom "oäkta" var tydligt markerat i marginalen. Därefter sökte jag barnen och deras mödrar i husförhörslängderna. Av de 14 barn och 11 mödrar jag sökte fann jag bara 11 barn och 8 mödrar. Efter genomgång av dödboken hittade jag ett av barnen som dött efter bara 12 dagar. Denne unge Anders Edvard hade aldrig blivit inskriven i husförhörslängden. Hans mamma fann jag tack vare att ett ganska tydligt signalement i födelseboken stämde med en Stina Månsdotters, som gifte sig ett halvår efter födseln. Men hon var aldrig skriven under den egen- dom som var uppgiven i födelsebok och vigselbok. Likadant har det varit med de två mödra-/ barnparen som saknas. De är inte skrivna i husförhörslängderna och jag kan efter noggrann genomletning inte göra mycket annat än konstatera dem vara försvunna.

Skälet till att de inte återfinns i husförhörslängderna är enligt min förmodan, att kvinnorna inte var hemmahörande i socknen. En tillfällig vistelse p g a arbete var inte tillräckligt skäl att skrivas in enligt sedvanan.

Andra exempel på felaktigheter är att barn blev inskrivna som födda i en familj de egentligen inte tillhörde, fel födelsedatum, fel barn dödförklarat i husförhörslängden (i jämförelse med dödboken). Uppgift om vigselår saknas genomgående i husförhörslängderna.

Flertalet är ju givetvis inskrivna i husförhörslängderna, men tyvärr har prästen Pehrsson inte varit så noga med att ange när, varifrån och till vilken plats personer flyttade. Detta skapar problem att följa personer som var rörliga. En central fråga för mig är att se huruvida kvinnan förskjöts i samband med graviditet. Var föddes barnet exempelvis? Fick hon byta arbetsgivare? Jag har i det sammanhanget haft funderingar om platsen där kvinnan tjänade skulle kunna ge någon ledtråd om vem barnafadern var. Men eftersom uppgifter om tid och plats vid flyttning bara är sporadiskt förekommande har jag till viss del fått ge upp några av mina frågeställningar. Många gånger är det svårt att bedöma vem som tillhört ett hushåll vid en viss tidpunkt.

Undersökningens kvalitet har jag försökt öka genom att göra jämförelser mellan födelseböcker, husförhörslängder, flyttlängder etc. Däremot har jag fått ge upp när det handlar om att beskriva personernas livslopp på ett mer fullständigt vis.

Eftersom materialet är så pass litet, och en del av underlaget saknas, används inte relativa tal då barnens och mödrarnas förhållanden redovisas. Istället ges möjlighet att följa individerna genom tabelluppställningar med frekvenser i absoluta tal knutna till identitetsbeteckningar. Identiterna återfinns i klartext i bilaga 1.

4.1 Hypotesprövning

Sambandet mellan samhällsstruktur och andel oäkta barn prövas. Måttstocken är grov eftersom relevant material för övriga Österötland saknas. För Trehörna studeras framförallt proletariseringen, d v s utvecklingen av den egendomslösa klassen. Även de faktorer som Gaunt menade var typiska för samhällen med hög andel oäkta barn undersöks.

Övriga hypoteser om kvinnans och barnets ställning kommer att prövas genom frågeställningarna i undersökningen.

II. TREHÖRNA SOCKEN

Trehörna var en befolkningsmässigt liten socken i Lysinge härad, belägen i västra Östergötland vid gränsen till Småland. Socknen är långsmal i nord-sydlig riktning - 4 mil lång och knappt 4 km bred. Socknens samlingsplats kyrkan, låg i den norra delen av socknen i byn Trehörna, vid Trehörna säteri och sjön Trehörningen. Vid tiden för undersökningen, var en del av socknen belägen i Småland.

Tabell 1
Befolkningen

Årtal	Antal kvinnor	Antal män	Totalt
1810	324	266	590
1820	331	290	621
1830	364	350	714

Källa: sockenstatistik för Östergötland

Befolkningen ökade snabbt under de två decennierna, närmare bestämt med 21 %. Från att kvinnorna varit i majoritet, ökade den manliga delen av befolkningen så kraftigt att fördelningen kvinnor/män var tämligen lika 1830.

CF Broocman beskrev 1855 de agrara förutsättningarna så här: "Rådande jordmån är till mindre del svartmylla, till

största delen sandmylla och örjord med klappersten. Åkern är i allmänhet ringa, ängen vidsträckt men stenbunden och mager, betet temligen godt, skogen tillräcklig, och deröfver åtminstone av löfskog." En titt på häradskartan från 1881 bekräftar bilden av övermåttan skog. Näringarna var "åkerbruk, boskapsskötsel, skogsbruk mm". I Trehörna befinner man sig en bit från de stora rika slättgårdarna som man kan finna exempelvis i Röks socken som ligger rakt norrut. Gårdarna ägdes och brukades i huvudsak av allmoge, likaså socknens enda säteri. Marknaden fanns västerut i Ödeshög, dit den flyttats 1758 från Trehörna. (Broocman 1855, sid 640).

Men ett hemman skulle ju omfatta både åker, äng och utmark (Winberg 1975, sid 39) och så såg det säkerligen också ut i Trehörna. Men med en mindre andel åker och följdaktligen mer begränsad sädesodling, fick Trehörnabönderna mindre möjlighet att producera för annat än husbehov. Befolkningsökningen och prisökningen på säd under 1800-talet gav vid försäljning underlag för ökade vinster (Winberg 1975, sid 33). Jag förmodar att denna utveckling i mindre utsträckning kom Trehörnabönderna till godo. Dessa mindre gårdar med varierad produktion var också i mindre behov av tjänstefolk.

En sådan beskrivning stämmer med den bild jag fått. Min uppfattning om hushållens sammansättning efter att ha bekantat mig med Trehörnamaterialet är att

- * Få hushåll hade tjänstefolk (piga och/eller dräng)
- * Tämmligen vanligt att man hade hemmasöner och döttrar
- * Omgifte ofta förekommande
- * Rörligheten var tämligen stor, framförallt bland den ogifta delen av befolkningen. Arbetsmarknaden för bygdens döttrar och söner omfattade förutom Trehörna, socknarna runt omkring.

Beträffande punkt 1, har jag uppfattningen att det under undersökningsperioden, fanns en tendens till ökning av tjänstefolk. Likaså att det sker en "dold hemmansklyvning"

genom att antalet torpare och backstugesittare ökar. En ökad produktivitet alternativt nyodling kan ha gett förutsättningar (ekonomiskt) för att ha mer tjänstefolk, samtidigt som marken fått delas på fler. Då skulle det naturligtvis vara intressant att veta om torpen kommit till p g a arvsdelning och i vilken utsträckning det handlar om nyodling.

1. Proletarisering i Trehörna

Mikael Svanberg har skrivit en uppsats om proletariseringen i Trehörna ("Social struktur i Trehörna socken 1780 - 1850") som ger perspektiv bakåt och framåt i tiden jämfört med min undersökning. Undersökningen baserar sig på ståndstabellerna vilka jag vill påstå, har sina svagheter. Dels har vi att göra med en mindre nogräknad präst - åtminstone under de första decennierna av 1800-talet. Han har säkerligen inte varit mer nogräknad i sina statistiska uppgifter än han varit med husförhörslängderna. Dessutom har dessa varit av en sådan kvalitet att han svårligen har kunnat utläsa mer exakta förhållanden ur dem. Däremot kan man förmoda att det var lättare att hålla reda på antalet hemmansägare än antalet pigor och drängar. Min uppfattning är att om ståndstabellerna skall utnyttjas, någon eller några djupdykningar skall göras i primärkällan.

Svårigheten att göra en analys av proletariseringen, belyses av det faktum att, som Svanberg uttrycker det "resultaten blev olika, beroende på om man räknade med hela befolkningen eller bara med vissa manliga huvudpersoner." Proletariseringen synes öka mer om man räknar med hela befolkningen, och ökningen var speciellt stor de perioder kvinnorna var i majoritet av befolkningen. Detta ser man enkelt om man studerar Svanbergs kurvor och läser befolkningstabellerna fördelade på kön samtidigt. Hur man klassificerar kvinnorna får alltså stor betydelse. Husrur till lantbrukare (självägande bönder, arrendatorer, torpare, drängar o s v) och deras barn återfinns under en rubrik och kan ej särskiljas i social klass. Att studera

familjernas sammansättning och utveckling fördelat efter status eller försörjningsförmåga borde vara ett mer tillförlitligt tillvägagångssätt.

Följande resultat visar Svanbergs undersökning på. Efter-
som han använt olika sätt att mäta proletariseringen
redovisar jag dem.

1. Indelning av totalbefolkningen i fem kategorier, bero-
ende på hur väl tryggad deras försörjning var. Förändring
i %-andelar av befolkningen 1810 till 1830.

A. Ståndspersoner minskade från cirka 5 % till 2 %.

B. Bönder, kyrkobetjänter mästare m.fl motsvarade cirka 25
% av befolkningen 1810 och 1830, men minskad andel 1820.

C. Torpare och soldater, ungefär 30 % 1810 och 1830,
minskad andel 1820.

D. Tjänstefolk, pigor och drängar (inkl bondsöner- och
döttrar), änkor, statare. Cirka 25 % av befolkningen 1810
och 1830, cirka 30 % 1820. Gruppens andel ökade över tiden
mer än någon annan. År 1800 var den 8 - 10 % av
totalbefolkningen och 1850 cirka 35 %. Om gruppen vägde
tungt som ett mått på proletarisering, skulle den stora
omvälvningen skett under 1800-talets första decennium.

E. "Ur tjänst gångne", militärer m.fl., f d bönder, back-
stuguhjon och inhysehjon. Cirka 18 % 1810 och 1830 med en
kraftig puckel 1820.

2. Med en sammanslagning av grupperna A och B till be-
suttna och resterande rubricerade som obesuttna, visar den
sistnämnda gruppen en ökning perioden 1800 - 1830 från 60
% av befolkningen till cirka 70 %. Andelen obesuttna var
1820 75 %, 1850 cirka 70 - 75 %.

3. Undersökning av förändringar inom vissa strategiska
grupper, d v s de "manliga huvudpersonerna", bland bönder,
torpare och backstugusittare. Som andel av den manliga
befolkningen minskade bönder och torpare något från 1810 -
1830. Vardera gruppen representerade omkring 15 %.
Backstugusittarna minskade också med någon procentenhet
från cirka 3 %.

4. Mätt i absoluta tal ökade både antalet torpare och
bönder från drygt 40 till 55 personer. Backstuguhjonen var

cirka 5. Men en dramatisk minskning av antalet bönder hade skett från 1800 då dessa var cirka 70.

Mina kommentarer: Svanbergs undersökning visar inte på någon dramatisk förändring av den sociala strukturen 1810 - 1830, däremot verkar decenniet innan varit drabbat av omvälvningar. Eftersom antalet bönder minskat så markant kan följande tänkas ha skett.

* Utflyttning till andra socknar - gårdar togs ur bruk eller slogs samman till större enheter.

* Ett statistiskt "fel". Aldriga bönder och lantbrukare står separat redovisade från 1810. Finns de redovisade bland bönderna i Svanbergs diagram år 1800 och före, skulle det förklara den dramatiska förändringen. 1810 fanns enligt ståndstabellerna fyra bondänkor med gård. Dessa var inte med bland bönderna, då redovisningen bara gällde män.

Jag förmodar alltså att antalet aktiva bönder varit tämligen konstant. Den dramatiska ökningen av gruppen "tjänstefolk" kan hänga samman med att bonddöttrar- och söner blev allt fler. Även dessa är rubricerade som pigor och drängar, vilket förmodligen allt fler av dem fick fortsätta vara.

Min förmodan beträffande proletariseringen i Trehörna är att samhället ur den aspekten förblev tämligen opåverkat, åtminstone fram till laga skifte. Torparfamiljerna och framför allt bondefamiljerna hade en hygglig försörjningsförmåga. Förmodligen fick allt fler möjlighet att ha tjänstefolk. Antalet backstugehjon, inhysehjon och fattiga ökade något.

1.1 In- och utflyttning

Den officiella flyttningen mellan Trehörna och omvärlden varierade en del under åren men ligger 1817 - 1829 på drygt 5 % av befolkningen, både för in- och utflyttningen, som är ungefär lika stora. Majoriteten av flyttarna är pigor och drängar och huvudsakligen flyttar man till och

från socknarna i närområdet. Flertalet av mina mödrar återfinns i den rörliga gruppen. Bland dem jag studerat då de bott i andra socknar, har jag funnit att dessa (och andra Trehörnabor) ofta arbetade på samma egendomar. Även om det var en annan kyrkbacke man gick till, fanns förmodligen i dessa fall sociala band i den nya socknen.

2. Slutsatser

Trehörna var en liten socken i den östgötska skogsbygden. Under undersökningsperioden växte befolkningen kraftigt och den skulle fortsätta att växa ett tag till. Tillväxten tycks inte hänga ihop med en samtidig proletarisering i motsvarande mån.

Näringarna bestod av åkerbruk, boskapsskötsel och skogsbruk. Någon marknad eller industri fanns inte i bygden. De faktorer som Gaunt beskriver som typiska för samhällen med stor andel utomäktenskapliga barn var inte representerade i Trehörna. Sociala skillnader fanns i samhället, men bönderna var inte lika välbärgade som dem man kunde finna i slättbygderna. Jorden brukades i huvudsak av familjerna själva och i liten utsträckning med hjälp av tjänstefolk.

III. OÄKTA BARN OCH ANNAN UTOMÄKTENSKAPLIG FRUKTSAMHET I TREHÖRNA

Definitionen av starten för äktenskapet skiljde sig mellan kyrka och allmoge. Även prästerna kunde medverka till denna förvirring genom att inte vara enhetliga beträffande vilka barn som registrerades som oäkta i födelseböcker och husförhörslängder. Barn till par som var trolovade, eller barn som var avlade under äktenskapslöfte kunde bli bedömda som äkta av prästerna (Gaunt 1983, sid 66).

I Trehörna figurerar i det material som undersökts inga "mellanformer". För de oäkta barnen fanns ingen far

uppgiven, endast i ett fall står "fader okänd". Övriga barns mödrar är titulerade hustru. Jag förmodar således att inte några trolovade par fått barn, varken som oäkta eller äkta.

Tabell 2

Antalet barn födda i Trehörna socken 1810 - 1829, äkta och oäkta

År	Totalt antal födda barn	Oäkta födda barn	Oäkta barn i % av totalantalet (oäkta födelsekvot)
1810 - 1814	80	5	6,3
1815 - 1819	93	3	3,2
1820 - 1824	109	3	2,8
1825 - 1829	106	3	2,8
1810 - 1829	388	14	3,4

Källa: födelsebok Trehörna socken, sockenstatistik för Östergötland

Tabellen visar att 14 barn av 388 under tjugooårsperioden föddes utom äktenskap, dvs inte ett barn om året. Under den korta mätperioden kan man se en tendens till minskning. Den första 5-årsperioden kan vara en tillfällig topp. Nedanstående siffror ger vissa hållpunkter under perioden från 1750 till 1845.

Tabell 3

Oäkta födelsekvot Trehörna socken samt medianen för Östergötland

	1751 - 55	1781 - 85	1811 - 15	1841 - 45
Trehörna sn	2,9	2,4	5,3	0,8
Östergötlands län, medianen	2,0	2,75	4,5	6,4

Källa: Håkansson 1992

Om de redovisade födelsekvoterna är representativa för utvecklingen i Trehörna, skulle 1810-talet, alternativt decenniet före vara den period då störst andel oäkta barn föddes i socknen. Trehörna låg nära medianen för länet vid samtliga tillfällen, utom det sista. 1841 - 45 föddes bara ett barn utom äktenskap, kvoten var den lägsta i länet. Observera skillnaden i födelsekvot 1811 - 15 mot de 6,3 %

som redovisats för 1810 - 1814. Skillnaden motsvarar ett oäkta barn.

Hur förhöll sig då "osedligheten" i Trehörna till omvärlden? Nedan följer en tabell som visar den oäkta födelsekvoten och det oäkta barntalet (födda oäkta barn som andel av befolkningen) i Trehörna, Östergötland och riket.

Tabell 4
Barn födda utom äktenskap

	Årtal	Oäkta födelsekvot, (procent)	Oäkta barntalet (promille)
Trehörna socken	1810 - 1819	4,6	1,4
	1820 - 1829	2,8	0,9
Östergötland,			
- medianen	1811 - 1815	4,2	
- landsbygd	1811 - 1820	5,2	1,7
	1821 - 1830	5,9	2,0
- stad	1811 - 1820	20,6	6,3
	1821 - 1830	19,9	6,2
Riket	1821 - 1825	7,0	2,5
- landsbygd	1811 - 1820	5,2	1,7
	1821 - 1830	5,1	1,8
- stad	1811 - 1820	21,9	7,1
	1821 - 1830	22,3	7,0

Källa: Statistiska meddelande (1914), bilaga 2.

Under de två decennierna, verkar utvecklingen i Trehörna gått i motsatt riktning gentemot Östergötlands landsbygd där en ökning skett. Städernas oäkta födelsekvoter och oäkta barntal minskade något. Förändringarna är dock så små att det kan vara andra faktorer som påverkat statistiken. Östergötlands landsbygd hade något högre siffror än rikets genomsnittliga under 1820-talet.

De 14 utomäktenskapliga barnen föddes av 11 mödrar. Var de unika med sina utomäktenskapliga förbindelser? För att undersöka hur det förhöll sig, har jag jämfört vigselböcker och födelseböcker för att se vilken tid som gick mellan vigsel och födelsen av första barnet.

Tabell 5

Tidsperiod mellan vigsel och första födsel - vigsel och födsel i Trehörna

Årtal	0 - 3 mån	3 - 6 mån	6 - 8 mån	8 - 9 mån	> 9 mån	Summa
1813 - 1814	0	2	0	1	2	5
1815 - 1819	1	1	1	0	11	14
1820 - 1824	1	5	1	0	7	14
1825 - 1829	0	2	3	2	13	20
Summa	2	10	5	3	33	53
Procent	4	19	9	6	62	100

Källa: Vigsel- och födelseböcker

Eftersom redovisningen inte ger någon heltäckande bild p g a flyttningar m m, skall man kanske vara försiktig att uttrycka sig med procentsatser. Men med en tydligare definition av vad tabellen står för kan jag ändå påstå att av de 97 par som vigdes i Trehörna och födde sitt första barn i socknen inom tre år efter vigseln (53 par), fick 32 % av dem sitt barn inom 8 månader efter vigseln.

Något unikt var det således inte med föräktenskapliga förbindelser. Antalet oäkta barn skulle kunnat vara dubblerat, om inte vigseln legaliserat barnen före födseln. Av någon anledning föddes 14 barn som inte legaliserades.

Om man förmodar att kvinnorna som fick barn utom äktenskap kom från den egendomslösa klassen i stor utsträckning, skiljde de då sig från gruppen som redovisats i tabell 5? Jag har valt att plocka ut de par som tillhörde den jordägande bondeklassen och konstaterar då följande.

* Av de 53 paren tillhörde åtminstone 17 den jordägande klassen bönder (bonde, frälseägare, skatteman).

* Av de 17 paren fick 7 par (41 %) barn inom 9 månader efter vigseln och 10 par (59 %) mer än nio månader efter vigseln.

Bönderna var överrepresenterade i gruppen, jämfört med dess andel i samhället. Detta förefaller inte onaturligt

med tanke på hur gruppen valts ut - personer som vigts i socknen och därefter bodde kvar. Men böndernas barn föddes i lika stor utsträckning inom nio månader efter vigseln som hela gruppens. Vad kan det tyda på?

Vi förutsätter att man vanligtvis gifte sig inom sin sociala klass. Inledde man ett sexuellt förhållande med en bonddotter, gifte man sig om resultatet blev en graviditet. En annan ordning kunde vara att paret kom överens om giftermål och därefter inleddes ett sexuellt förhållande. Vigseln väntade man med till dess kvinnan blev gravid. Om en kvinna med lägre social status blev gravid hade man mindre respekt för henne och tog i mindre utsträckning ansvar för barnet och kvinnan. En sådan bild har målats upp av bland annat Frykman med ledning av andra forskare. Bilden skulle kunna stämma även på Trehörna.

1. Slutsatser

1810 - 1829 föddes drygt vart 30:e barn utom äktenskap i Trehörna. Tendensen var en relativ minskning, vilket siffror från 1840-talet ger en indikation om. Utvecklingen skulle då inte gått hand i hand med den successiva proletarisering vilken Svanbergs uppsats talar för.

Jämfört med länet låg Trehörnas oäkta födelsekvot strax över, mätt i median. Medeltalet för Östergötlands landsbygd låg däremot något över under 1810-talet och betydligt över under 1820-talet. Detta betyder att ett flertal landsbygdssocknar drog upp medeltalet högt över den nivå där Trehörna och andra socknar befann sig.

Även inom äktenskap födda barn kunde vara avlade utom äktenskap. Av de par som vigdes 1812 - 1827 och som bosatte sig och fick barn i Trehörna föddes 32 % inom åtta månader och 38 % inom nio månader. Vanligtvis inleddes således sexuella förbindelser före vigseln. En sådan tradition bör ha minskat en eventuell moralisk indignation över de oäkta barnens tillkomst.

De jordägande bönderna var överrepresenterade bland de undersökta vigda paren, i förhållande till dess andel i samhället. Förstabarnsfödslarna skedde bland dem i minst lika stor utsträckning inom nio månader efter vigseln som bland resterande. Någon annorlunda moral kan således inte spåras inom den grupp som förmodligen hade störst anledning att vaka över sina tillgångar.

IV. MÖDRARNA

Detta avsnitt skall försöka ge en bild av vilka kvinnorna var som födde de oäkta barnen. Elva kvinnor födde fjorton barn utom äktenskap, d.v.s tre av dem födde två oäkta barn var 1810 - 1829.

1. Kvinnornas bakgrund - föräldrar och födelseort

De nio kvinnor jag funnit var samtliga födda inom äktenskap i Trehörna och angränsande socknar. En del av dem har förmodligen "råkat födas" i annan socken, medan deras föräldrar egentligen hade mer anknytning till Trehörna. I alla fall kan föräldrarna vara födda i Trehörna och/eller har flyttat dit senare. Flera verkade ha en ganska stabil anknytning till socknen.

Tabell 6

Kvinnornas födelsesocken

Trehörna	6 personer	
Linderås socken	1 "	(sydv om Trehörna)
Rinna socken	1 "	(öster om Trehörna)
Säby socken	1 "	(söder om Trehörna)
Okänd	2 "	
	11 "	

Källa: födelseböcker och husförhörslängder

Kvinnorna föddes mellan år 1771 och 1804 i skogsbygderna runt Trehörna. Även dessa kan förmodas ha haft en relativt homogen social struktur.

Fädernas titlar talar för att dessa inte tillhörde de allra sämst ställda, men inte i något fall tillhörde de jordägande bönderna. Då jag stött på föräldrarna senare i livet, har jag konstaterat att det in var ovanligt att de dog utfattiga. Vid eller omkring tiden för födseln har följande titlar noterats på fäderna.

Tabell 7
Fädernas titel

Torpare	4 personer
Mjölnare	1 "
Brukare	1 "
Soldat	1 "
Lifgrenadjär	1 "
Okänd titel	<u>1</u>
	9 "

Källa: födelseböcker, husförhörslängder, dödböcker

Torparna blev så småningom backstugusittare eller inhyse. Mjölnaren hade lite olika sysslor, en tid var han kyrkovaktare. Men han tillhörde dem som i slutskedet av sitt liv fick en notering i husförhörslängden om att han var utfattig. Brukaren gick samma öde till mötes.

Kvinnorna ärvde varken gods eller guld från sina föräldrar. De fick själva sörja för sitt uppehälle. Kvinnornas sociala bakgrund visar inga större spridning. Möjligen kunde brukaren ha det bättre än torparna, likaså lifgrenadjären gentemot soldaten.

2. Civilstånd och ålder vid barnens födsel

Spridningen av civilstånd och framförallt ålder på kvinnorna vid barnens födsel var tämligen stor.

Tabell 8
Civilstånd

Ogift (piga)	9 kvinnor
Änka	2 "
	11 "

Källa: födelsebok

Två av kvinnorna hade äktenskap bakom sig och flera äkta barn. Änkorna var de två äldsta kvinnorna (37 och 46 år). Yngsta kvinnan var 21 år vid barnets födsel. Åldersfördelningen visas i tabell 9.

Tabell 9
Ålder när barnen föddes

20 - 24 år	4
25 - 29 år	6
30 - 34 år	2
35 - 39 år	1
45 - år	1
Summa	14

Källa födelseböcker, husförhörslängder

Medianåldern bland samtliga var 27,5 år. Ser man enbart på dem som födde sitt första barn, blir medianåldern 25 år. Denna siffra är dock osäker eftersom två av kvinnorna är okända i allt utom sin ålder. De kvinnor som födde sitt första barn, var förmodligen i en ålder då man vanligen gifte sig första gången.

3. Jämförelse vid olika åldrar

Bilden av kvinnornas bakgrund som getts ovan, skall kompletteras genom att mödrarnas liv beskrivs och jämförs vid 25, 35 och omkring 45 års ålder. De faktorer som undersöks är civilstånd, arbete/boende, eventuell samboendes sociala status, barn samt i viss mån rörlighet mellan socknarna.

En del av kvinnorna faller ifrån med tiden och en del saknar jag uppgift om vid tidigare skeden av livet. Ett exempel är änkan Sara Jonsdotter som föddes 1771 i Linderås socken. Henne har jag inte funnit i husförhörslängderna i Linderås socken och jag vet inte när hon flyttade till Trehörna. Däremot vet jag att hon gifte sig omkring 1803 med bonden Sven Månsson på egendomen Rättenåsa, tack vare dödboken. Vigselbok saknas i Trehörna före 1812 och flyttlängder före 1817. Husförhörslängder saknas för perioden 1797 - 1806, vilket också begränsar möjligheterna att få kunskaper om Sara och de övriga kvinnorna. Hon kan ha varit gift tidigare och hon kan också ha fått barn före äktenskapet med Sven. Nu finns det inget i hennes dödsruna som talar för något sådant.

Tabell 10

Kvinnorna - 25 år

Boende/Arbete		Samboendes sociala status		Barn		Ev annan socken
Tjänar	Hemma-dotter	Inhyse	Torpare	Oäkta	Äkta	
Ogifta 4 (1,6,9,10)	3 (1,9,11)		3 (1,9,11)	3 (1,9,10)		3 (1,6,9)
Gifta 1 (12)		1 (2)	1 (7)	2 (2,12)	1 (2)	2 (2,12)

Källa: födelseböcker, husförhörslängder, flyttlängder

Förklaring till tabellen: Tabellen skall försöka beskriva mödrarnas förhållande under ett kalendear. Det innebär att man både kan bo och arbeta i en annan socken samt vara hemmadotter med ett barn under samma år. Siffrorna inom parentes är den identifikation som finns på mödrarna och barnen (se bilaga 1).

Bland de ogifta kvinnorna var det tre som vid 25 års ålder hade fått barn. Två av dem flyttade hem till sina föräldrar (från Röks socken) och födde barnen där (1,9). Den tredje kvinnan tjänade på en gård i socknen och födde förmodligen barnet där och fortsatte sedan att arbeta och bo på samma gård. Den tredje kvinnan som tjänade utsocknes (6) var i Rök. Stina Greta Larsdotter (11) bodde hemma hos sina föräldrar fram tills dessa flyttade till Rinna. Då

var hon drygt 30 år och barnet cirka 5 år. Både mor och barn försvann därefter.

Tre av kvinnorna var gifta. Två av äktenskapen var ingångna efter det att kvinnorna fått de oäkta barnen. Men Stina Månsdotters barn (2) var avlidet och Eva Pehrsson (12) hade flyttat till Adelöfs socken utan sitt barn. Hon gifte sig 25 år gammal med en dräng på samma gård och flyttade året efter tillbaka till Trehörna. Stina fick som 25-åring ytterligare ett barn med sin make, inhysemannen Lars. Familjen bodde i Rinna socken, strax öster om gränsen till Trehörna.

Kvinnorna 35 år

Tabell 11

Boende/arbete		Samboendes sociala status			Barn		Annan socken
Tjänar	Hemma-dotter	In-hyse	Torp	Bonde	Oä	Inom äkt	
	1 (6)		1 (6)		1 (6)		
1 (1)		2 (1,2)	1 (9)	1 (5)	2 (1,9)	3 (1,2,5)	2 (1,9)
1 (7)						1 (7)	

Ogift
Gifft
"Anka

Källa: födelseböcker, husförhörslängder, vigselböcker

Vid 35 år kan man först och främst konstatera att allt fler av kvinnorna bytt civilstånd. Fem av kvinnorna som redovisats ovan var gifta. Ytterligare en kvinna var eller hade åtminstone varit gift. Det är Eva Pehrsson (12) som jag inte har följt längre än till 31 år och som därför saknas i tabellen.

Ytterligare två kvinnor saknas i redovisningen. Det är Stina Greta Larsdotter (11) Chatarina Pehrsson (10) som försvann när hon flyttade från Skänninge, 29 år gammal. Hon blev där anklagad för stöld och skulle enligt utflyttningslängden bege sig till Trehörna. Men där går hon inte att återfinna. Hennes son Carl Johan bodde kvar hos morföräldrarna i Trehörna.

Att samtliga gifta kvinnor inte redovisats som om de "tjänar" är förmodligen en feltolkning av verkligheten. Förutom de arbetsuppgifter man hade inom familjeenheten, deltog säkerligen inhysekvinnorna och även torparkvinnan med dagsverken på egendomen de bodde inom.

Åtminstone sex av de elva kvinnorna bodde i Trehörna vid 35 års ålder. Rörligheten har förmodligen minskat något, men eftersom inte samtliga kvinnor är med i undersökningen är konstaterandet något osäkert.

Intressant är att se att Gaunts (1983, sid 80) teori om ogifta mödrars begränsade möjlighet att flytta utsocknes, verkar stämma i Trehörna. Åtminstone var det ingen av mödrarna som flyttade som ogift med sitt oäkta barn.

Kvinnorna omkring 45 år

För att få med så mycket som möjligt om kvinnornas liv så vidgas beskrivningen till att omfatta 43 - 47 år.

Tabell 12

Kvinnorna - omkring 45 år

Arbete/ boende	Sambo sociala		Om- gift	Av- liden	Barn			Ann socken
	status	Bonde			Oäkta	Inom äkt	Styv- barn	
Tjänar	Inhyse dräng	Bonde			Oäkta	Inom äkt	Styv- barn	
	3				3	2	2	1
	(1,6,9)				(1,6, 9)	(1,9)	(1,9)	(6)
2	1	1	1	2	3	3	1	1
(5,7)	(2)	(7)	(2)	(2,5)	(2,5, 7)	(2,5, 7)	(2)	(7)

Gifta
Änkor

Källa: husförhörslängder, födelsebok, vigselbok, dödbok

Av dem som återstår (ej 10,11,12), var samtliga gifta eller hade blivit änkor. Makarnas sociala status var inhyse eller dräng. Cathrina Månsdotter (6) gifte sig vid 43 års ålder och flyttade ensam utan sitt barn till Rök där mannen bodde (enligt vigselbok och utflyttningslängd). Eftersom jag inte funnit henne i Rök, vet jag inte om hon fått barn eller under vilka omständigheter hon bodde eller

tjänade. Stina Månsdotter (2) gifte om sig som 40-åring. Hon fick därefter ytterligare två söner som bägge avled. När hon själv dog 1835, 45 år gammal, var bara en son kvar i livet. Hon hade fått sex barn mellan 1812 och 1832 och varit gift två gånger.

Änkan Lena Pehrsson (7) flyttade med sina döttrar till Säby socken. Den äldsta dottern som var född i hennes äktenskap var gift med arrendatorn på Ödebjörnarps, där de slog sig ner. Lena bodde där i 11 år och fick som 46-åring ytterligare ett barn.

4. Äktenskap

De kvinnor jag följt till över 40 år, gifte sig samtliga. I avsnittet beskrivs något om vilka män kvinnorna gifte sig med.

* Två av de nio kända kvinnorna var gifta före de fick de oäkta barnen, men gifte sig inte efteråt.

* Två av resterande sju har jag bara lyckats följa till 29 respektive 33 år och då var kvinnorna ogifta.

* Resterande fem gifte sig, en av dem två gånger. I tabellen nedan visas med vem man gifte sig.

Tabell 13

Männens ålder, civilstånd och sociala status vid giftermålet

Kvinnans ID	Kvinnans ålder	Männens ålder					Männens status			
		25 - 29	30 - 34	35 - 39	50 - 54	60 - 65	Änkling	Arb. karl	Inhyse	Dräng Torp.
2	22				1		1	1		
12	25	1								1
9	33				1		1			1
1	35			1			1	1		
2	40					1	1	1		
6	43		1				1			1

Källa: vigselböcker, husförhörlängder

Bland de kvinnor som gifte sig, fanns de tre som fött två barn var utom äktenskap (1,6 9). Barnen var således inget hinder för äktenskapen.

Tre av äktenskapen ingicks med män som var betydligt äldre, ett med en man som var tio år yngre och två med någorlunda jämngamla män. Alla utom en man var änklings, denne var också yngst av samtliga vid giftermålet. Detta par fick åtminstone tre barn tillsammans, men kvinnans son Anders levde aldrig med familjen.

Titeln torpare är tveksam på Catharina Jonsdotters make (9), i vigselboken benämnes han "enkling". Paret bosatte sig någon period i en backstuga, flyttade sedan från Trehörna till Säby socken. I utflyttningslängden fick mannen titeln torpare. När de efter två år kom tillbaka till Trehörna fick han i husförhörslängden titeln "gifta drängen". I begynnelsen av äktenskapet kan han haft en något högre status. Motsatt karriär synes Eva Pehrsdotters (12) dräng göra. I Trehörna bosatte de sig efter vigseln som torpare.

Övriga fyra män fick under tidens gång varierande benämningar, men de skiftade mellan arbetskarl, inhuse och dräng. Jag har tagit den titel som gavs i vigselboken. Oavsett titel levde familjerna fattigt. Från och till fick Anna Maja Gottfriedsdotter (1) en not i husförhörslängden om att familjen var utfattig och fick fattighjälp. Hennes två oäkta döttrar flyttade hemifrån tidigt för att tjäna och av de fyra barn hon fick i äktenskapet, dog två mycket unga. Familjen flyttade ofta och skiftade mellan att vara inhuse och att bo i backstugor. Stina Månsdotters (2) familj levde under liknande omständigheter, med undantag av att Stina var bofast i backstugan Sjökillen i 10 - 15 år.

5. Slutsatser

Mödrarna kom från Trehörna eller socknarna omkring, de var inomäktenskapligt födda och deras familjer var i huvudsak

torpare eller med motsvarande status. Ingen med jordägarstatus fanns med bland föräldrarna. Genom föräldrarna fanns oftast en social förankring i bygden, den sociala kontrollen borde alltså vara påtaglig i den mån den spelade någon roll. Flera av barnen var förmodligen en frukt av utsocknes arbete i bygder med annan social karaktär än Trehörna.

Barnen föddes vid högst varierande tillfällen i kvinnornas liv. De var alltifrån 21 till 46 år och två av dem var änkor vid barnens födsel. Något hinder för äktenskap var inte barnen, de kvinnor som följts till över 40 år var samtliga gifta, om än relativt sent i livet. Men äktenskapen var inga statusmässiga lyft. Männerna var inhuse, arbetskarlar eller liknande och fem av sex män var änklingar. Styvbarn följde på köpet. Ofta skedde vigseln snabbt efter f d hustruns död. Det är svårt att bedöma exempelvis någon förbättring av kvinnans försörjningsförmåga. Flera av barnen som föddes inom äktenskapen avled. Flyttfrekvensen i äktenskapen var hög, även det en indikation på dålig försörjningsförmåga.

Ingen av kvinnorna flyttade själv med sitt barn utom socknen. I de fall man flyttade, var det själv eller som hustru med familj.

V. BARNEN

I avsnittet beskrivs barnens förhållande fram till cirka 15 - 20 års ålder.

1. Födelse och överlevnad

Av de 12 barn jag funnit, överlevde 10 till sin 1-årsdag. Spädbarnsdödligheten var bland gruppen oäkta barn 143 promille. Då får man också beakta att ytterligare två av barnen kan ha avlidit, men i så fall i en annan socken. Spädbarnsdödligheten bland samtliga barn födda i Trehörna

1810 - 1829 var 106 promille och bland de äkta födda barnen 104 promille. (Källa: sockenstatistik Trehörna) Jämfört med riket var dödligheten i Trehörna för både äkta och oäkta barn 0 - 1 år låg. Tabell 14 visar jämförelsetal för riket. Dödligheten i Trehörna bland de äkta barnen var marginellt lägre, men inte så mycket lägre än för de oäkta barnen. Dessa var dock så få, att det inte går att dra några slutsatser av den ganska obetydliga differensen.

Tabell 14

Dödlighet bland barn 0 - 1 år av samtliga födda oäkta respektive äkta i riket.

År	Oäkta födda barn (promille)	Äkta födda barn (promille)
1811 - 15	380	166
1826 - 30	269	169

Källa: Statistiska meddelande band 1:4 (1914) sid 55

En betydligt större differens mellan barn födda inom och utom äktenskap kan noteras, om man tittar på hela riket (jämför utvecklingen i riket även bilaga 2). Redovisningen i Trehörna av barn som avled omedelbart efter födseln kan vara en felkälla. Jag har inte kontrollerat om dessa också hamnade i dödboken, förutom den notering som gjordes i födelseboken. I så fall skulle skillnaden i dödlighet mellan oäkta och äkta barn kunnat vara ännu mindre.

2. Barnens tidiga familjeförhållande

Var föddes barnen och hur tedde sig det första året i barnens liv? Denna fråga hör, som jag ser det, nära ihop med frågan om vilken syn man hade på kvinnor som blev gravida utan att vara trolovade eller gifta. Blev kvinnan och barnet förskjutna från sin plats eller familj? Familjen som förskjöt sin dotter förskjöt förmodligen på samma gång ett ovälkommet barnbarn. Tabell 15 visar var barnen föddes och var man fortsättningsvis kom att bo fram till cirka 1 års ålder. Samtliga barn redovisas inte då kyrkomaterialet inte kunnat ge tillfredsställande upplysningar.

Tabell 15

Barnens familjeförhållande och boende under första levnadsåret.

Födda År	Födelse Morför- äldrar	Moderns plats	Boende			Avlider
			Morför- äldrar	Mod. plats	Foster- barn	
1810 -	3	2	3	1	1	2
1819	(1, 6, 14)	(5, 7)	(1*, 6, 14)	(7)	(5)	(2, 14)
1820 -	4	1	2	2		
1829	(9, 11, 12 , 13)	(10)	(9*, 12)	(10, 11)		

* bor utan modern

Källa: födelsebok, husförhörslängder, dödbok

Åtminstone hälften av de oäkta barnen föddes hos sina morföräldrar. Det förefaller vanligt att kvinnorna återvände till föräldrahemmet för att föda. I de flesta fallen bodde också barnen kvar hos morföräldrarna - med eller utan modern. Två av mödrarna fick efter någon tid åter ta plats och lämnade barnen hos sina föräldrar.

Modern som bodde kvar fick säkerligen hjälpa till med försörjningen. Med tanke på att föräldrarna var torpare och liknande, handlade det förmodligen inte om något överflöd man delade med sig av. Men valet man gjorde att flytta till föräldrarna, baserade sig säkert på att försörjningsmöjligheten var större i föräldrahemmet.

De kvinnor som födde barn på gården där de tjänade som piga, fortsatte att tjäna där åtminstone under något år. Kyrkoarkivalierna säger ju tyvärr inget om under vilka förhållande man levde. Tillsynen och omvårdnaden som modern kunde ge barnet var säkert tämligen begränsad. Men barnen överlevde och de fick bo med mamman.

Anna Catharinas mor (7) avled när hon var drygt 7 månader. Innan moderns död bodde de tillsammans med Anna Catharinas tre halvsyskon. Hon blev fosterbarnsplacerad i en familj där hon bodde till dess hon var cirka 7 år. Fler fosterfamiljer kom att följa därefter.

Två av barnen avled, Anders Edvard efter 12 dagar i "barnaplågor" och Carl Magnus efter nära 6 månader.

3. Styvfäder - fäder?

När det gäller den åtminstone formellt anonyme fadern är det väldigt svårt att ha en uppfattning om vem han var. Det jag kan räkna mig till är att flera kvinnor förmodligen blev gravida när de tjänade i någon annan socken. Både Stora Åby och Röks socken figurerar i det sammanhanget. Båda dessa socknar motsvarar i högre grad det samhälle som Frykman beskriver som typiskt för det landsbygdssamhälle där det föddes många oäkta barn.

De män som kvinnorna kom att gifta sig med, barnens styvfäder, kan ha varit deras biologiska fader. Vad som skulle kunna ge en indikation om att så var fallet är ett eventuellt samboende. Jag förmodar att barnets ålder vid vigseln också skulle kunna ge vägledning. Bland annat av det skälet har jag tittat på barnens ålder då modern ingick äktenskap.

Tabell 16

Barnens ålder vid moderns vigsel

Ålder	Flicka	Pojke
< 6 mån	1	
6 mån - 1 år		(1)
1 - 5 år		1
6 - 10 år	2	1
11 - 15 år		1
16 - år		(1)

Källa: födelsebok, vigselbok, husförhörslängd.

Siffrorna inom parentes svarar mot de barn som avled under sitt första levnadsår. Anledningen till att de är med i tabellen, är min förmodan att det finns ett samband mellan barnets ålder och barnets legalisering. Mannen som Catharina Jonsdotter gifte sig med 4,5 månad efter det att dottern fötts kan vara far till barnet. Den avlidne pojkens mamma kan ha gift sig med fadern 9 månader efter

födelsen. Det som talar emot det i de bägge fallen är för flickans del, att jag inte sett någon notering som tyder på legalisering. Hon står fortfarande omnämnd som oäkta i husförhörslängderna efter giftermålet.

I det andra fallet var mannen som Stina Månsdotter gifte sig med som 22-åring, 30 år äldre än vad hon var. Förmodligen skulle en så mycket äldre man gift sig med henne tidigare om kvinnan var intresserad av äktenskap. Och en gravid ogift kvinna var säkerligen intresserad av äktenskap. Även om det inte var en social katastrof att föda barnet, var det säkerligen en ekonomisk börda, som var lättare att bära tillsammans med någon annan. Detta får betraktas som spekulationer från mina sida, eftersom jag ju inte vet något om vad som drabbade de enskilda personerna i detalj.

De övriga fem barnen som fick styvfäder, var mellan 4 år och 12 år. Inget talar emot hypotesen att kvinnor med halv vuxna barn skulle vara intressanta äktenskapspartners. Två av barnen levde inte med sina mödrar eller styvfäder, istället bodde de kvar hos morföräldrarna. De båda var pojkar, 4 respektive 12 år då modern gifte sig.

4. Omkring 15 år

Omkring 15 års åldern har jag kvar 8 av barnen, ingen av dem jag följt har avlidit. Oavsett öde började man vid denna ålder lämna det som varit ens hem.

Tabell 17

Utflyttningsålder

Ålder	Flickor	Pojkar
13	1	
14	1	1
15		
16	1	1
17	1	1
20		1

Källa: husförhörslängd, flyttlängder

Den gängse ålder då man flyttade hemifrån låg förmodligen kring 16 - 17 år. Flickorna som fick ge sig av hemifrån redan som 13- respektive 14-åring var syskon. De hade fått en styvfar och fyra syskon, av vilka två hade avlidit. Familjens tillväxt var förmodligen för stor i förhållande till förmågan till försörjning och därför fick flickorna lämna hemmet relativt tidigt. Modern hade varit gravid med fyra barn under sex år och familjen hade flyttat ofta.

I tabell 18 visas familjeförhållande före flyttningen hemifrån och vad man flyttade till. Variabeln ålder gäller då man flyttade hemifrån. För att visa på eventuell rörlighet mellan socknar, redovisas barnen fram till 20-års åldern. De kan alltså finnas med både inom och utom socknen. Samtliga har jag inte följt till 20 år, varför utsocknes arbete är ett minimalt.

Tabell 18

Utflyttning

Ålder	Förhållande före flytt				Tjänar			
	Moder	Moder styv-fam	Fost. fam.	Mor-föräld	Piga Treh.	Dräng Treh	Piga annan socken	Dräng annan socken
13-14 år		3 (1, 4, 9)			2 (1, 4)		2 (1, 4)	1 (9)
16-17 år	1 (7)		1 (5)	2 (6, 12)	2 (5, 7)	2 (6, 12)	2 (5, 7)	1 (12)
20 år				1 (10)		1 (10)		

Källa: husförhörslängder, flyttlängder
Siffror inom parentes, barnens identifikation.

Barnen i familjer med styvfar, lämnade hemmet tidigast. Tre barn bodde hos sina morföräldrar till 16, 17 respektive 20 år. Förmodligen hade de betydelse för morföräldrarnas försörjning. Carl Johan bodde tillsammans med sin mormor till dess hon avled, då var han 20 år. Liksom sina mödrar, sökte barnen arbete både utom och inom socknen.

Fortfarande var det de närliggande socknarna man flyttade till.

Johanna Maria (1) född 1810, är den jag följt längst - till 28 år. Hon flyttade mellan olika egendomar och tjänade också i Rök. Till 1838 har hon inte fått något barn och inte heller ingått äktenskap. Eftersom jag inte följt någon annan efter 20 års ålder, vet jag inte hur det gick med äktenskap och barn. Men åtminstone ifråga om social status följde man säkerligen mödrarna. De äktenskap mödrarna ingått, gav inte några möjligheter till arv. Vad de oäkta barnen hade framför sig var ett liv som pigor och drängar. Kanske lämnade någon skogs- och jordbruksbygderna och gav sig in till städerna för att tjäna den begynnande industrialiseringen.

4. Slutsatser

Någon generell annorlunda behandling av de oäkta barnen som visade sig i ökad dödlighet går ej att visa på. Matrialet är litet och skillnaden i dödlighet likaså, varför resultatet inte är statistiskt signifikant. Jämfört med riket, var spädbarnsdödligheten låg i Trehörna. Orsakerna till en så lycklig situation kan vara många. Ett av skälen som brukar anföras är att kvinnorna ammade sina barn. Då måste de själva ha möjlighet att träffa sitt barn i tillräcklig omfattning och dessutom ha hälsa till det.

De kvinnor som hade barnen med sig i tjänsten kunde försörja dem. Åtminstone fem av barnen kunde bo kvar hos sina morföräldrar under sitt första år, en lösning som förmodligen gav dem både en relativ försörjning och trygghet.

Barnen föddes i flera fall hos sina morföräldrar och fick sedan bo kvar där under varierande tid. Någon diskriminering från den äldre generation har förmodligen inte förekommit. I några fall bodde barnen kvar hos morföräldrarna när mödrarna flyttade vidare.

Flyttningen från hemmet skedde för det yngsta barnet då hon var 13 år. Övriga flyttade mellan 14 och 20 år, de flesta vid 16 - 17 års ålder.

Några generella slutsatser om barnens förhållande går inte att dra. Sigrid Håkansson (1988) har gjort en undersökning av förhållandet för oäkta barn födda i Åtvidaberg under 1820-talet. Hennes omfattande undersökning visade på att någon diskriminering av barnen ej förekom p g a deras börd. Däremot föddes barnen i Åtvidaberg, liksom i Trehörna, av samhällets egendomslösa. Deras liv var närmast jämförbart med barn ur samma klass.

VI. PRÖVNING AV HYPOTESER

1. Samband samhällsstruktur och andel oäkta barn

Undersökningen har visat att Trehörna var ett samhälle som var tämligen stabilt vid undersökningsperioden. Andelen torpare och bönder var konstant. Möjligen ökade tjänstefolket, men gruppen är i källmaterialet svår att urskilja från ungdomar boende hos föräldrar. En social skillnad fanns mellan bönder och torpare, men i skogsbygden var skillnaden mindre än i den närbelägna rika slättbygden. I Trehörna höll man i mindre utsträckning tjänstefolk på egendomarna, möjligen undantaget säteriet. Trehörna hade inte några av de förutsättningar som gav upphov till stor andel oäkta barn enligt Gaunt.

Andelen utomäktenskapligt födda barn i Trehörna låg strax under medeltalet för Östergötlands landsbygd. Medan medeltalet tenderade att öka för länets landsbygd, minskade andelen oäkta barn i Trehörna.

Sambandet mellan samhällsstruktur och andel oäkta barn fanns såtillvida att det relativt homogena samhället sammanfaller med låga oäkta barn kvoter. Att medianen för Östergötlands socknar var lägre än medeltalet för länets

landsbygd, tyder på att medeltalet höjs av ett antal landsbygdssocknar med hög andel oäkta barn. Stämmer Gaunts och Frykmans teorier utanför Trehörna, borde man finna dessa socknar i storbondeområden, kring Östergötlands städer och kanske i bruksorterna.

Förändringen framåt i tiden är mer förvirrande. Om proletariseringen ökade i Trehörna, sammanföll den inte med en ökningen av andelen oäkta barn.

2. Kvinnor och barns ekonomiska och sociala förhållande

Hypotesen att kvinnorna tillhörde den egendomslösa klassen stämde väl med Trehörna. Föräldrarna var torpare, brukare, soldater och liknande. I flera fall dog föräldrarna utfattiga och hade inget materiellt att lämna efter sig till nästa generation.

Det fanns en liten skillnad i spädbarnsdödlighet mellan oäkta och äkta födda, men materialet är för litet för att skillnaden skall vara statistiskt signifikant. Vad som visat sig är att ett flertal barn som senare föds av kvinnorna inom äktenskap avlider. Inte heller i dessa fall går det att dra några generella slutsatser om ogifta mödrars ekonomiska ställning. Men bilden som ges av dessa familjer, talar för att man var fattiga och att fattigdomen hade ett samband med familjernas storlek. Flera kvinnor klarade sina barns försörjning via sina föräldrar, då barnen bodde kvar hos dem. Några bodde med sina barn hos en arbetsgivare och klarade uppenbarligen försörjningen av, åtminstone något enstaka barn.

Flertalet kvinnor flyttade mellan olika piggtjänster, vid flera tillfällen. Efter födseln flyttade man utsocknes enbart utan barn eller som hustru med familj. Hypotesen om den geografiska rörligheten stämmer på kvinnorna. Beträffande barnen kan spåras samma mönster. Åtminstone sex av åtta hade varit utanför sockengränserna och tjänat före 20 års ålder.

Något belägg för att kvinnorna skulle vara socialt isolerade finns inte. Förändringen för flertalet vid graviditet och inför förlossningen, var att man flyttade till föräldrarna. Övriga blev kvar i tjänst och bodde med barnet hos sin arbetsgivare.

Kvinnorna fick möjlighet att följa det sociala mönstret och gifta sig. Samtliga förutom änkorna som följts till 40 år och över, gifte sig. Undantaget de två yngsta kvinnorna som gifte sig vid 22 och 25 år, och sedan bodde utan barnen, var förmodligen vigselåldern betydligt över gängse.

Kvinnornas makar var änklingar (fem av sex), och den sociala statsen var låg. Männen var inhuse, arbetsskarlar eller motsvarande. Äktenskapen med en änkling kunde innebära en snabb tillväxt för familjen, då han hade med sig sina barn och äktenskapen gav upphov till gemensamma.

Vägen in i äktenskapet var således öppen för de ogifta mödrarna, barnen var inget uppenbart hinder. Däremot kan man konstatera att några lysande partier inte gjordes. Om äktenskapen innebar någon ekonomisk förbättring för kvinnorna är tveksamt. Undersökningen ger inget svar. Socialt kan kvinnan ha varit mer skyddad, i ett samhälle där äktenskapet var norm. Losman (1986, sid 105) påpekar att ogifta ej var fullvärdiga medlemmar av samhället. Målet var ett eget hushåll, antingen det var en backstuga, torp eller en gård.

3. Samhällets attityder

Med samhället menar jag folkflertalet i bygden, inte exempelvis kyrkans representanter. Kyrkans kollektiva syn är känd, även om den lokala representationen i Trehörna kan ha omfattat en annan.

Undersökningen visar att det måste varit kutym att inleda sexuella förbindelser före vigseln. Det förefaller ha förekommit bland alla grupper i samhället, utom de fåtaliga ståndspersonerna. Någon större moralisk indignation

lär de ogifta kvinnorna förmodligen inte mött. De "för tidigt födda barnen" måste ju varit ett känt faktum.

Om äktenskapslöfte alltid var givet, kan man bara spekulera kring. Kvinnorna tog en risk eftersom de fick ta ansvar för resultatet av förbindelsen, om inte förhållandet ledde till äktenskap. Förmodligen var man inte så villig att ta risken. Barnen skulle kunna vara ett resultat av olika grader av våld mot kvinnan. Sådant har säkert förekommit, men eftersom så stor andel av dem som gifte sig var gravida, har säkerligen många kvinnor uppfattat sig få löfte om äktenskap. Att så många så småningom gifte sig, visar på att äktenskapet var väsentligt.

VII. AVSLUTNING

Uppsatsen syfte var att undersöka förekomsten och omfattningen av oäkta barn i Trehörna socken 1810 - 1829 och att undersöka mödrarnas och barnens förhållande i samhället. För att få in Trehörna i ett sammanhang har hypoteser ställts och prövats. Resultaten redovisas i kapitel VI.

Andelen utomäktenskapligt födda barn har legat på en jämförbar nivå med andra socknar i Östergötland. Åtminstone kan man finna det om man jämför med medianen och medeltalen. 1810 - 1819 ligger Trehörna något över, men under den perioden föds några barn vars upphov man kan finna i andra socknar. Likaså kan man förmoda att de två barnen och deras mödrar som jag bara hittat i födelseboken och ej i husförhörslängden, egentligen hörde hemma i andra socknar. Sådana omflyttningar finner man förmodligen överallt, och rent statistiskt tar de säkert ut varandra.

De ogifta mödrarna kom från samhällets egendomslösa klass, även om statusen dem emellan skiftade något. Föräldrarna var torpare, brukare och soldater huvudsakligen. Två kvinnor var änkor, resterande nio var ogifta pigor. Barnen föddes när mödrarna var allt emellan 21 och 46 år.

Den skillnad i moralsyn mellan präster och medelklass å ena sidan och allmogen å andra, inför utomäktenskapliga förbindelser som redovisas hos Gaunt och Frykman, återfinns i Trehörna. Åtminstone såtillvida att allmogen uppenbarligen började det äktenskaplig samlivet före vigseln. Rimligen bör då kvinnorna ha mött en förståelse i samhället för den situation de hamnat i.

Åtminstone hälften av barnen föddes hos sina morföräldrar, någon tendens till förskjutning av den ogifta modern kan man alltså inte spåra. De kvinnor som födde barn hos sina arbetsgivare, blev inte bortkörda utan fortsatte att tjäna där. Även dessa förhållande talar för en acceptans gentemot utomäktenskapliga barn.

Barnen visade sig inte innebära något hinder för äktenskap. De tre kvinnor som födde två barn var liksom ett flertal av de övriga gifte sig så småningom. Männen hade dock låg social status och fem av sex var änklingar. Någon bättre ekonomisk ställning innebar förmodligen inte äktenskapen, men socialt innebar husmorsställningen en förbättring.

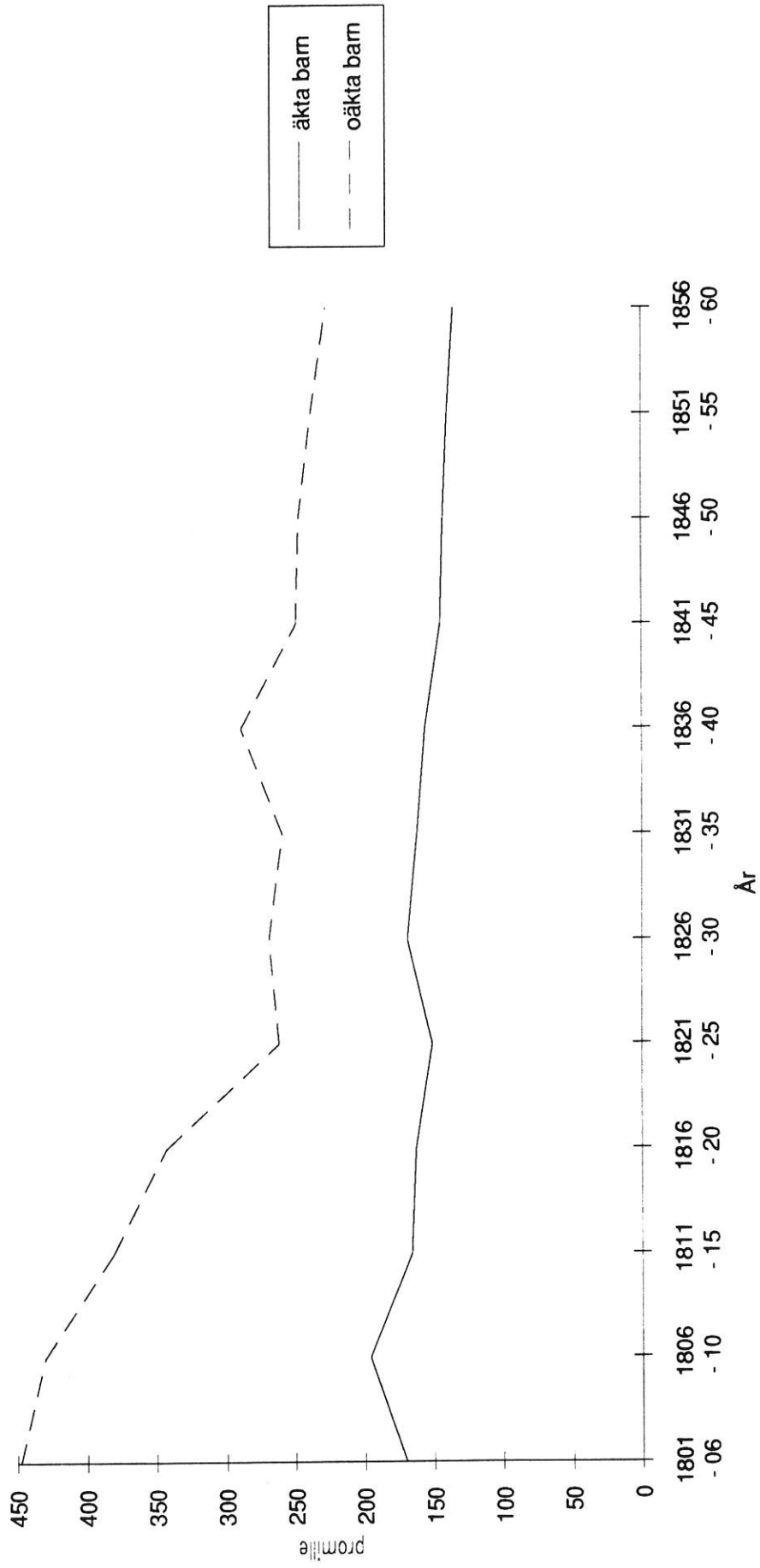
Barnen fick lämna sina hem från det den yngsta var 13 år och uppåt. Det vanligaste var 16 till 17 år. Sex av åtta hann att tjäna utsocknes innan de var 20 år. Liksom för mödrarna fanns en arbetsmarknad i socknarna runt omkring.

Uppsatsen innehåller inga jämförelser med förhållanden för gifta kvinnor och inomäktenskapligt födda barn i Trehörna. En sådan undersökning skulle ge mer underlag för bedömning av de undersökta personernas situation och om det förekom någon diskriminering av dem.

OÄKTA BARN FÖDDA I TREHÖRNA 1810 - 1829 OCH DERAS
MÖDRAR

1. Johanna Maria (Andersdotter) född 28/5 1810
M. Johanna Maria Branke (Anna Maja
Gottfriedsdotter) född 25/3 1785 i
Trehörna
2. Anders Edvard född 17/3 1812
död 29/3 1812
M. Pigan Stina Månsdotter född 31/10 1790 i
Trehörna
död 29/10 1835
3. Anna Lisa född 29/3 1813
M. Maja Jonsdotter född 1784 (?)
4. Magdalena Gustava född 6/2 1814
M. se nr 1
5. Anna Catharina (Jönsdotter) född 20/11 1817
M. Änkan Sara Jonsdotter född 18/12 1771 i
Linderås socken,
död 7/7 1818
6. Anders född 21/5 1818
M. Catharina Månsdotter född 17/6 1787 i
Trehörna
7. Maria Petronella (Pehrsdotter) född 12/2 1819
M. Änkan Lena Pehrsdotter född 23/11 1781 i
Trehörna
8. Gustava född 10/3 1820
M. Pigan Anna Erikdotter född 1797 (?)
9. Anders född 4/3 1821
M. Carin (Catharina) Jonsdotter född 25/9 1796 i
Rinna socken
10. Carl Johan (Mörk) född 18/1 1822
M. Pigan Chatarina Pehrsdotter född 3/4 1797
i Säby socken
11. Johanna Lena född 23/1 1825
M. Pigan Stina Greta Larsdotter född 9/2 1797 i
Trehörna
12. Anders Frans (Carlsson) född 22/5 1825
M. Pigan Eva Pehrsdotter född 27/9 1804 i
Trehörna
13. Hedda Gustava född 3/11 1828
M. se nr 9
14. Carl Magns född 8/4 1814
död 2/10 1814
M. se nr 6

Dödligheten bland barn 0 - 1 år i riket

Källa: Statistiska meddelanden

bilaga 2

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

Födelseböcker
Husförhörslängder
Dödböcker
Flyttlängder
för Trehörna och andra berörda socknar (mikrokort)

Sockenstatistik för Östergötland
Ståndstabeller för Trehörna 1810, 1820 och 1830

Otryckt handling beträffande oäkta födelsekvot för Trehörna 1751 - 55, 1781 - 85, 1811 - 15, 1841 - 45 samt medianen för Östergötlands län för samma perioder från Sigrid Håkansson.

Litteratur

Broocman, CF; Beskrifning öfver Östergötland (1855)

Frykman, Jonas; Sexual intercourse and social norms: A study of illegitimate births in Sweden 1831 - 1835. *Etnographica Scandinavia* 1975.

Frykman Jonas; Horan i bondesamhället (1977).

Gaunt, David; Familjeliv i Norden (1983).

Håkansson, Sigrid; Oäkta barn och deras mödrar. Otryckt D-uppsats i historia från Stockholms universitet (1988)

Losman, Beata; Kvinnor, män och barn på 1800-talets svenska landsbygd (1986)

Svanberg, Mikael; Social struktur i Trehörna socken. *Historia* 2-uppsats, ht 1991.

Statistiska meddelande; Serie A band 1:4 (1914)

Winberg, Christer; Folkökning och proletarisering, (1975).